

FRANCESC MICÓ I *ALIVIO DE LOS SEDIENTOS* (1576): LA VISIÓ D'UN METGE VIGATÀ SOBRE ELS FENÒMENS METEOROLÒGICS, L'ORIGEN DE LA NEU I EL SEU EFECTE BENEFICIÓS PER A LA SALUT

Elena GUARDIOLA;¹ Josep-Eladi BAÑOS.²

¹ Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya. Vic

² Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya

1. Francesc Micó. Breu apunt biogràfic

Francesc Micó va néixer a Vic l'any 1528. Estudià medicina i farmàcia a Salamanca. A finals de la dècada de 1550, es traslladà a Extremadura, a l'hospital del monestir de Guadalupe, on es formà amb Francisco Hernández, metge i botànic, amb qui realitzà nombroses autòpsies, seguint els esquemes de Vesal, i desenvolupà una gran activitat com a botànic. Després, s'establí a Barcelona, on exercí com a metge i fou una personalitat influent a la ciutat.

Fou un expert anatomista que renovà l'ensenyament de l'anatomia a la Universitat de Barcelona. Va ser catedràtic de medicina teòrica i, posteriorment, ocupà la càtedra d'anatomia, simples i cirurgia. Botànic molt reconegut, tant a Catalunya i Espanya com a l'estranger (especialment entre els botànics francesos), va donar un impuls molt gran als estudis de botànica a Catalunya. Deixà una sola obra escrita, sobre la utilització de l'aigua de neu i dels beneficis de prendre begudes fredes (Guardiola & Baños, 2012, 2018, 2019).

En el vessant de Micó com a botànic, cal remarcar que va descobrir una trentena d'espècies botàniques noves, però no va publicar els seus descobriments. Els va compartir amb Jacques Daléchamps, metge i botànic francès que va publicar *Historia generalis plantarum* a Lió (1586-1587) i hi va incloure moltes de les plantes descobertes per Micó, a una de les quals donà el nom d'*Auricula ursi myconi* (Daléchamps, 1586-1587). Linné, posteriorment, la rebatejà com a *Verbascum myconi*. i actualment, es coneix com a *Ramonda myconi*. Popularment, s'anomena orella d'ós, borrajta de cingle, herba de la tos, herba

tossera o herba tossina. Per altra banda, l'any 1794, Hipólito Ruiz i José Antonio Pavón, importants botànics espanyols que participaren en expedicions a Amèrica del Sud, donaren el nom *Miconia* a un gènere nou, en honor a Francesc Micó, a la seva obra *Florae peruvianaee, et chilensis prodromus* (Ruiz & Pavón, 1794). Hi ha més de 1.000 noms d'espècies acceptades dins d'aquest gènere (Guardiola & Baños, 2012, 2018, 2019).

2. Alivio de los sedientos

Tot i la seva gran activitat mèdica i universitària, Micó deixà una sola obra escrita: *Alivio de los sedientos, en el qual se trata la necesidad que tenemos de beber frio, y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester, y quales cuerpos lo pueden libremente suportar*, que es publicà a Barcelona, datada per l'autor "en mi casa" el 18 d'agost de 1576 (Micó, 1576a) (figura 1).

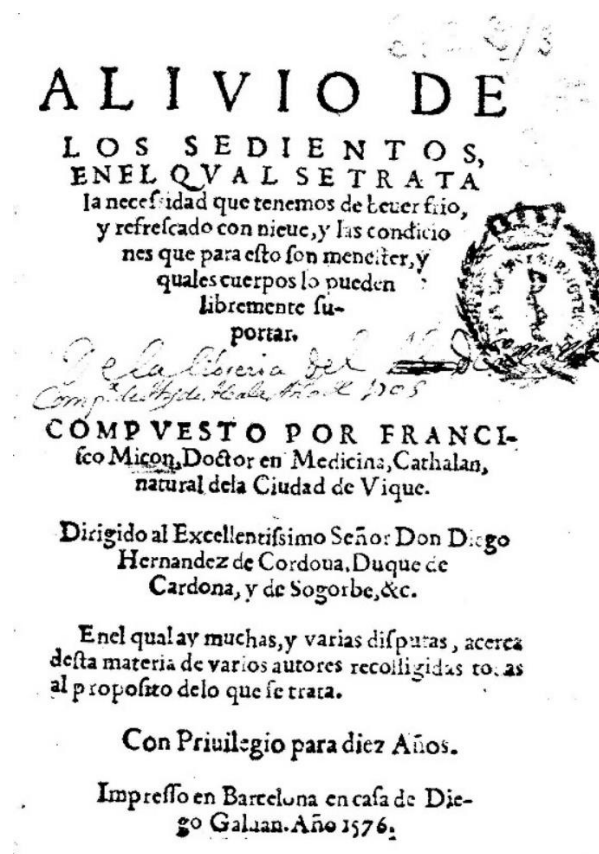

FIGURA 1: Portada de l'obra de Francesc Micó *Alivio de los sedientos, en el qual se trata la necesidad que tenemos de beber frio, y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester, y quales cuerpos lo pueden libremente suportar*, publicada a Barcelona l'any 1576 (Micó, 1576a).

Està dedicada a l'“Excellentissimo Señor Don Diego Hernandez de Cordova, Duque de Cardona, y de Segorbe”. Inclou, en les primeres pàgines, diverses composicions poètiques laudatòries dedicades a Micó: dues en llatí, de Francesc Cales i Ionnis Cassadori, i unes altres en castellà, de Josep Micó –cosí de l'autor–, Mossèn Baltasar Reig i Benito Sánchez Galindo. També conté un sonet de l'autor dirigit al lector.

En aquesta obra, Micó defensa l'ús de l'aigua de neu i els beneficis de beure begudes fredes en determinades situacions, en una època en què molts metges consideraven que això era poc saludable. També parla de la necessitat que té el nostre cos de beure aigua. A més d'un coneixement molt ampli de diversos temes, defensa la idea de progrés científic, poc habitual en aquella època.

Sembla que també l'any 1576 va publicar aquest mateix text (que podria ser-ne, de fet, la primera edició, que hem trobada referenciada en diferents catàlegs antics) amb el títol: *Libro del Regalo, y utilidad de beber frío, y refrescado Con nieve. Compuesto por Francisco Micon, Doctor en Medicina, natural de la Ciudad de Vique, del Reyno de Cathalunya* (Micó, 1576b), dedicat, en aquest cas, a Joan d'Àustria. Micó hauria escrit aquesta obra per respondre al príncep, que va passar per Barcelona, camí de Flandes, i va preguntar-li al seu metge de cambra “si era bueno beber refrescado con nieve o no”.

Val la pena esmentar que aquesta obra està escrita en llengua vulgar i no en llatí, com era costum d'escriure els llibres mèdics en aquella època, la qual cosa indica la voluntat de Micó que el llibre, i el que s'hi explica, arribi a la gent, no només als metges.

D'aquesta obra se'n va fer una reimpressió el 1792, més de dos segles després, també a Barcelona (Micó, 1792) (figura 2). Llavors, ja es considerava interessant l'ús de la neu i l'aigua freda per afavorir la salut. Diu l'editor d'aquesta reimpressió (referint-se a Micó): “[...] celebre Medico, y Astrologo famoso [...] se reimprime ahora, asi por probar con abundante y selecta doctrina de los antiguos, lo saludable y provechoso que es el oportuno uso de la nieve, como por traer muchas y varias questionnes al proposito, docta y curiosamente tratadas”. Hernández Morejón, el 1843 (50 anys més tard) escriu (Hernández Morejón,

1843): "Esta obrita es digna de leerse, no solo por la erudición que contiene, sino por las juiciosas y sólidas ideas prácticas que encierra".

ALIVIO 613.2/3
DE LOS SEDIENTOS, M65F

EN EL QUAL SE TRATA

LA NECESIDAD QUE TENEMOS
de beber frio , y refrescado con nieve,
y las condiciones que para esto son me-
nester , y quales cuerpos lo pueden
libremente soportar.

COMPUESTO POR FRANCISCO MICÓN,
Doctor en Medicina , Catalan , natural
de la ciudad de Vique.

SEGUNDA IMPRESIO^N

CON LICENCIA BARCELONA.

Por MATHEO BARCELÓ Impresor , Plaza
de Junqueras. Año 1792.

FIGURA 2: Portada de la reimpressió feta el 1792 a Barcelona de l'obra de Francesc Micó *Alivio de los sedientos...* (Micó, 1792).

Aquest llibre consta de 13 capítols. Micó parla del cos humà, de la set i de la necessitat de beure aigua. Fa un repàs històric del que han dit fins aquell moment metges i filòsofs com Galè, Aristòtil, Plini, Plutarc, Hipòcrates o Avicenna. Explica des de quina època es beu aigua freda, com s'ha de refredar, quins són els avantatges de beure'n per a tot l'organisme i en quines situacions la recomana.

Però també dedica dos capítols a explicar què és la neu i els tipus de neu que hi ha. El capítol 6, “que trata que cosa sea nieve, adonde se engendre, y en que region del ayre, de que manera se haga, en que lugares mas ordinariamente caye, qual sea su qualidad, que utilidades y provechos tenga”, i el capítol 7, “que declara quantas y quales diferencias ay de nieve”, són els que més parlen de la meteorologia i molt específicament de la neu i, també, del gel.

En aquest treball s’ha estudiat la presència, en aquesta obra, de diferents fenòmens meteorològics (classificació WMO [2022] i *Diccionari de Meteorologia* TERMCAT [2022]), les cites que s’hi fan i, en especial, tot el que s’explica sobre la neu.

3. Els fenòmens meteorològics a *Alivio de los sedientos*

A *Alivio de los sedientos* es fa referència a molts fenòmens meteorològics i característiques climatològiques. Fent un recompte, en poc més de 250 pàgines trobem 351 vegades la paraula *nieve*, mentre que es parla 787 vegades del fred i 290, de la calor o de condicions càlides, 92, de les condicions de l’aire i 24, del gel (*hyelo* a la primera edició i *yelo* a la reimpressió de 1792).

També es parla dels núvols 18 vegades, de la pluja, 3 i de trons i llamps, i es diferencia la *pedra*, 17 vegades, del *granizo*, 16. També se citen el Sol, 20 vegades, i la Lluna, 2 vegades, les estrelles, 1 i els cometes, també 1.

Es fa referència al vent 16 vegades i s’especifica que és tramuntana, 5 vegades, i mestral, cerç, llevant, migjorn o ponent, 1 vegada cadascun. Les 10 vegades que parla de *pruïna* (l’actual *escarcha* en castellà), especifica que també se’n diu *helada* i *gebre*, en català.

3.1. Origen de la neu

El capítol 6, *Que trata que cosa sea nieve, adonde se engendre, y en que region del ayre, de que manera se haga, en que lugares mas ordinariamente caye, qual sea su qualidad, que utilidades y provechos tenga*, explica com i on es forma la neu, on cau, la seva qualitat i la utilitat que pot tenir. Són 24 pàgines en les que

exposa també diferents teories sobre l'origen de la neu. A tall d'exemple, comentem, a continuació, alguns paràgrafs que parlen d'aquest tema.

Sobre l'origen de la neu, Micó fa un repàs del que diuen diferents filòsofs i savis. Sobretot parla d'Aristòtil i la seva obra *Metheoros*. Segons ell, la neu és “un vapor frio y humedo, congelado en el ayre” i de l'origen explica que “se hace también de la nube, pero no de la parte mas terrestre de ella, sinó aérea, y así cuando cahe se muestra fofa y rara, como fluecos de algodón...”. Explica la diferència amb altres fenòmens: “En el lugar donde se hacen hay alguna diferencia: la nieve, granizo, y piedras se hacen en la región del ayre superior de la parte mas baxa de esta region, ó parte Etherea, que llega a la cumbre de los montes altos: la pruina en la inferior, y aquí junto a la superficie de la tierra...”. Explica que, segons Aristòtil, “la nieve y la pruina muestran tiempo frio, y lugar frio, porque se hacen en la región del aire que es fria, por ser apartada de la comunicación, y del contacto del fuego y del calor, que de los rayos del Sol, por la reflexión que hacen en la tierra podría concebir...”

També repassa l'obra de Galè i el que diu sobre la neu: “de el ayre muy condensado se hacen las nubes, y del mismo mas espeso se hace la agua. Y si esta quando cahe se congela, se hace nieve y granizo, si por algun viento frio se congela” i també “las nubes congeladas se hacen nieve”.

De Plini, per exemple, inclou: “de invierno cahen nieves, no granizo y que el granizo cae mas de dia que no de noche, y que se resuelve mas presto que la nieve” i també: “en alto mar no caen nieves; pero esto se entiende en *alto mar*, adonde no hay tierra cerca”; més endavant: “porque si hay montes altos, y la Insula será grande, bien puede caer y conservarse allí” i parla de diferents illes on neva, com les Balears o les Canàries.

De Plutarc explica que la neu és una cosa rara a Egipte: “y si cae en Egipto debe ser poca, y en los montes excelsos, aunque abaxo en el llano se abrasan de calor” i es refereix també a com neva en d'altres països.

Dedica algunes pàgines a explicar perquè la neu és blanca: “dicen algunos que es tal porque reyna en ella mas frialdad, que no en el agua” i raona “pero esta causa a mi parecer no es buena, porque en las piedras, y granizo hay mas frialdad que no en la nieve [...] mas no es tan blanco el granizo, ni las piedras”.

Explica la teoria d'Aristòtil: “nace la nieve por la percusión de la nubes apretadas, las quales de la mutacion en agua hecha, se apartan: Hace este quebrantamiento, que sea espumosa, y blanca la nieve, la congelación del humor encerrado” i afegeix “será el frio la causa”. Segons Galè, però, “Engéndrase cualquier espuma de mixtion, de dos substancias, la una espiritosa, y la otra humida” i diu que “Hacese esta mixtion, por desmenuzarse, y partir en muchas partes las sobredichas substancias”. També exposa les seves pròpies idees: “Y pues la nieve es el mismo cuerpo de la nube, y esta es vapor blanco, quando se congelare, razon es que sea blanco. Esta causa creo yo que es, porque la nieve parece blanca, y lo es”.

3.2. Tipus de neu

Al capítol 7, Micó dedica 8 pàgines a explicar els diferents tipus de neu: “Quantas y quales diferencias ay de nieve.”

Com ha fet al llarg de tota l'obra, fa referència a obres de diversos autors i resumeix: “Difiere la nieve la una de la otra en esto, que una cae con copos, y fluecos grandes, y otra con pequeños. Esta prostrera presto se derrite, y no se detiene sobre los lugares donde cae: la otra mas se tiene, y mas tiempo dura, y mas tarde se derrite, por ser mas cuajada, y por mayor frialdad hecha”.

Diferencia, a efectes del seu ús per a la salut, la neu bona i la neu dolenta, coincidint amb Avicenna: “Hay otra diferencia por el lugar donde cae, y se coge, porque la que cae sobre lugares limpios [...] que de suyo no tengan mala qualidad alguna, que puedan comunicar a la nieve [...] tal nieve será buena y lo que se enfriará con ella, no participará de alguna malicia”. Per altra banda, hi ha la neu dolenta “que cae en lugares inmundos y sucios [...] Esta nieve no será tan buena, antes será dañosa, no solo para beber; pero aun para enfriar con ella, porque se comunica á lo que se enfria alguna mala qualidad”.

També afirma que la neu nova és molt millor que l'antiga o vella: “La nueva es mucho mejor, si se ha de refrescar con ella, que no la vieja, que ha muchos años que es caída, y quasi convertida en piedra, ó natura cristalina, de la qual se halla en muchas partes, en estos nuestros montes...” i fa un repàs dels llocs de Catalunya on es pot trobar aquest tipus de neu: Pirineus, Canigó, Puigcerdà, La

Seu d'Urgell... Exposa que la neu té tons blaus, verds o vermells en alguns d'aquests llocs i que, com diu Aristòtil, “en las cosas que parece no poder percibir putrefacción alguna, tenemos entendido, nacer animales, como lombrices en la nieve vieja” i fa una llarga exposició de com es pot generar vida en aquest tipus de neu.

3.3. Altres fenòmens meteorològics

Hem esmentat abans alguns dels altres fenòmens meteorològics que Micó cita; ens centrarem ara només en dos, com a exemple del que trobem al llarg d'aquesta obra.

Micó parla de la *pruina* i especifica que també se'n diu *helada* i *gebre* en català: “En esta inferior parte se engendran rocios, pruina, que llamamos nosotros *Gebre*, niebla...” [...] “... que vulgarmente llaman helada algunos, y a mi parecer nosotros los Catalanes *gebre*, que es el mismo vapor, y rocio que en la noche suele caer, y yelase, y por la frialdad del ayre se endurece” i afegeix, amb sentiment gairebé poètic: “... del qual se ve en los campos, y llanos de Urgel buena copia [...] verán todos aquellos arboles adornados de este vapor congelado al derredor de sus troncos, que es maravilla de ver, pues tan hermosos parecen, como si de flores blancas estuviesen vestidos”.

Micó parla sovint del vent i, en ocasions, li posa nom: tramuntana, cerç, mestral, migjorn, llevant, ponent. Diu: “...siendo el ayre Bueno, y puro, como Tramontana ó Cierzo, y no inficionado de alguna prava qualidad...”, també “El frio quema, mayormente si es sutil como el viento de Tramontana, y parece que quema porque enxuga” i cita Virgili: “el frio penetrable del ayre de la tramuntana quema”. També explica que “En la mar se pretende que no cae [*la neu*], mayormente en el mar alto, porque allí hay copia de vapores cálidos, y húmedos, y vientos Australes, y de Medio dia, Levantes y Ponientes, que son sus capitales enemigos”.

3.4. Efecte beneficiós de la neu per a la salut

Aquesta obra tracta, sobretot, de la necessitat de beure i, en especial, de beure begudes fredes o refrescades amb la neu i exposa les condicions, tant de la neu com de les persones que beuran aquests líquids, per poder fer-ho, per tal que els siguin beneficiosos. Això la fa especialment interessant des del punt de vista mèdic; però aquests aspectes s'escapen del tema d'aquest capítol. Citem, però, les últimes paraules de Micó (Micó, 1792): “es muy bueno y sano consejo, por conservar la sanidad, y aun por curar muchos males, *beber refrescado, pues con gusto se conserva la salud*, guardando como está dicho, las condiciones sobre escritas”.

3.5. Comentaris posteriors

Gairebé tres segles després, l'obra de Micó seguia vigent, com ho mostra la reimpressió que es va fer el 1792 i el fet que diferents autors, com Anastasio Chinchilla (Chinchilla, 1841) o Antonio Hernández Morejón (Hernández Morejón, 1843), avançat ja al segle XIX la recomanessin amb paraules com: “Esta obrita es una de las que mayor celebridad tuvieron en su época: aun en el día, si se generalizara entre los médicos podría reportar muchos beneficios a la humanidad” o “Esta obrita es digna de leerse, no solo por la erudición que contiene, sino por las juiciosas y sólidas ideas prácticas que encierra”.

4. Comentari final

Francesc Micó, al segle XVI, es va avançar a teories mèdiques que s'aplicarien i tindrien un gran èxit posteriorment, però també va deixar una interessant informació sobre la interpretació de diferents fenòmens meteorològics –tant pels seus propis coneixements, com per la revisió que va fer de les obres d'altres autors– i la influència que podien tenir en la salut i en el tractament de diferents malalties.

5. Bibliografia

- CHINCHILLA, A. (1841). *Anales históricos de la medicina en general y biografico-bibliográficos de la española en particular. Historia de la medicina española. Volumen 1*. València: Imprenta de López y Compañía, p. 419-421.
- DALÉCHAMPS, J. (1586-1587). *Historia generalis plantarum*. Lió: Apud Gulielmum Rouillium, p. 817.
- GUARDIOLA, E.; BAÑOS, J. E. (2012). «Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Francesc Micó: l'*Auricula ursi myconi* i el gènere *Myconia*». *Annals de Medicina*, 95, (1), 30-35.
- GUARDIOLA, E.; BAÑOS, J. E. (2018). «Epònims mèdics osonencs: a propòsit d'un bàlsam, una síndrome i algunes plantes». *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència*, 69, (*), 89-110.
- GUARDIOLA, E.; BAÑOS, J. E. (2019). «Francesc Micó. Metge i farmacèutic osonenc, destacat anatomista i capdavanter de la botànica catalana al segle XVI». *Milfulles*, 3, 32-35.
- HERNÁNDEZ MOREJÓN, A. (1843). *Historia bibliográfica de la medicina española*. Madrid: tomo 3, p. 259-260.
- MICÓ, F. (1576a). *Alivio de los sedientos, en el qual se trata de la necesidad que tenemos de beber frío, y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester, y cuáles cuerpos lo pueden libremente suportar*. Barcelona: Casa de Diego Galan.
- MICÓ, F. (1576b). *Libro del regalo, y utilidad de beber frío, y refrescado con nieve. Compuesto por Francisco Micon, Doctor en Medicina, natural de la ciudad de Vique, del Reyno de Cathalunya*. Barcelona: Casa de Diego Galan.
- MICÓ, F. (1792). *Alivio de los sedientos, en el qual se trata de la necesidad que tenemos de beber frío, y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester, y cuáles cuerpos lo pueden libremente suportar. Segunda impresión*. Barcelona: Matheo Barceló Impresor.

RUIZ, H.; PAVÓN, J. (1794). *Florae peruvianaee, et chilensis prodromus, sive novorum generum plantarum peruvianarum, et chilensium descriptiones, et icones. Descripciones y láminas de los nuevos géneros de plantas de la flora del Perú y Chile por don Hipólito Ruiz y Don Joseph Pavón, botánicos de la expedición del Perú, y de la Real Academia Médica de Madrid.* Madrid: Imprenta de Sancha, p. 60.

TERMCAT. *Diccionari de Meteorologia:* <https://www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/249> [20 de setembre de 2022]

World Meteorological Organization (WMO). *Meteoterm:* <https://public.wmo.int/en/resources/language-resources/meteoterm> [20 de setembre de 2022]